

Nebýt pouhým příživníkem [1997]

Filosofové to na světě nikdy neměli zrovna jednoduché. Nejednou to znamenalo setkávat se s nepochopením a veřejným odsouzením – osudy mnoha velkých myslitelů jsou toho dokladem. Dokud žili, nebyli slyšeni, náležitějšího ocenění se někdy dočkali až dlouho po své smrti. I když i tady výjimky potvrzují pravidlo. „Opravdu, o mnoha filosofech, kteří byli slavní už za svého života, po jedné dvou generacích nikdo nevěděl. Paradoxně bylo pro filosofa jakousi ‚reklamou‘, když ho odsoudili, protože pak si téměř jistě lidé jeho práce všimli. Dnes nad námi mnozí alespoň ohrnují nos. Ale vlastně by to pro nás mohlo být dobrým znamením,“ komentoval s úsměvem své postavení profesor Ladislav Hejdlánek, jeden z mála současných českých filosofů, kteří se situací nenechali ani v minulosti odradit. Naopak – zas a znova sobě i jiným klade otázky a hledá odpovědi. Takový už je úděl filosofů.

Pane profesore, nemyslíte, že mnoho z těch, kteří nad vaší prací ohrnují nos, vlastně ani neví, co si pod filosofií představí?

Slovo filosofie je zprofanované a zneužíváno. Mluví a píše se o „filozofii“ ekonomické reformy, fotbalu a já nevím čeho ještě. Obávám se, že ani dnes se nedá objektivně říci, co opravdová filosofie je. Dlouho panovala představa, že jde o jakýsi nejvyšší typ poznání. Ale myslím, že je to spíše kritická reflexe, která dovoluje každému člověku, aby při všem, co dělá, také co nejpřesněji věděl, co vlastně dělá, a aby se jen mylně nedomníval, že to ví. To ovšem vyžaduje také kritický vztah filosofa k jeho vlastnímu myšlení. Když se o něco takového bez filosofické průpravy pokouší třeba vědec, ohrožuje to i jeho vědu a její vědeckost. Takový je význam filosofického stylu myšlení.

Který je podle vás potřebný i v dnešním přetechnizovaném světě?

Ano a lidé, kteří si to neuvědomují, jsou jaksi „nedospělí“ a měli by zůstat na okraji společenského pohybu. V nedospělé demokracii stále platí předsudky, že si jsou lidé ve všem rovni. To však není pravda. Jsou různé obory činnosti, kde o kvalitě, potřebnosti či smysluplnosti nemůže rozhodovat většina, průměr. Například v hudbě – zda je někdo vynikající hudební skladatel nebo interpret, přece nemůže hodnotit člověk, který nemá hudební sluch. Stejně tak ve filosofii – většina lidí myslí, že je to zbytečnost, ale to neznamená, že je názor této většiny správný a rozhodující. Nadějně není dokonce ani to, že u nás dnes zájem o filosofii nečekaně vzrostl – vždyť se pod tím pojmem často skrývá nejružnější patafyzika.

Ale vám nevadí, že jako filosof patříte k té nepatrné menšině, kterou málokdo poslouchá?

Přiznávám, že mluvit sám k sobě je otrava, takže pár posluchačů ke své práci a k výkladům přece jen potřebuji. Na štěstí je mám a doufám, že oni budou mít další a další... a tak bude filosofie žít dál. Tak, jako žila po staletí. Ovšem filosof na to nikdy nesmí rezignovat, oslovovat současnost.

Myslíte si, že lidé budou jednou ochotni vaše názory akceptovat?

Být ve většině, to jest ve stádu, vždycky bylo jednodušší, ale to opět neznamená, že by to mělo být směrodatné. Je tu zásadní rozdíl mezi pouhou morálkou, tj. zaběhanými zvyky, a mezi mravní integritou jedince. Nejdůležitější je

uvědomovat si stále znovu svou vlastní odpovědnost a vědomě ji převzít, ne se schovávat v davu.

Takové radikální postoje se vám jistě mnohokrát v životě nevyplatily...?

Myslím, že život není od toho, aby se vyplácel nebo nevyplácel. To je bankovní terminologie. My jsme si svůj život nezvolili, nerozhodli jsme se, do které doby či do které rodiny se narodíme. Nejhorší ale asi není jen nechat se slepě nést proudem, ale chtít si v tom proudu zároveň vylepšit pouze svou soukromou pozici. To je parazitismus. Myslím, že jedním z předních úkolů filosofů je přesvědčit lidi, že člověk na tomto světě nemá, nesmí jen parazitovat, ale že musí svůj dluh splatit a zároveň být připraven půjčit do začátku těm, kteří teprve přicházejí.

Není však příliš optimistické si myslet, že o tom své okolí opravdu přesvědčíte?

To není optimismus, ale reálný pohled na svět. Nikdo by přece neměl zavírat oči před faktem, že vše kolem nás někam směřuje. A chci-li poznat kam, nemohu to učinit z pozice nezaujatého diváka. Musím se o to přičinit svou vlastní prací, svým vlastním přemýšlením, rozvíjením svých vloh a talentu správným směrem. Jinak nastane morální úpadek nebo, jak řekl filosof Patočka, prokážeme svou morální a mravní necitlivost.

Nemáte pocit, že v současnosti morální úpadek jaksi vládne světem?

Starším lidem se to tak jeví odedávna. Ale přiznávám, je mnoho morálního úpadku. Zároveň však jsou mezi námi lidé, kteří dělají za deset. Jde o to, jaký přístup k životu převládá. Kdyby tu měla být většina parazitů, pak to znamená, že jsme jako společnost zvolili smrt. Vždyť všechno, co jest, pomíjí. Jediné, nač lze v životě opravdu pevně spoléhat, je to, co ještě není, co přichází – a co ovšem nepříjde bez nás, bez naší angažovanosti. Právě této angažovanosti ve prospěch toho, co má přijít, rozumím jako víře. Víra je podle Rádlů „nakloněnost k činu“, a proto vám nedovolí nechat se v životě udolat. Psychiatři a psychologové, kteří vyvádějí své pacienty z depresí, úzkostí a strachů, dobře vědí, že to vše na nás dopadá při nějakém oslabení. A proti strachu a úzkosti stojí právě víra.

Ale kdo z nás čas od času nějakou tu depresi či úzkost nepocítí? Dokonce i lidé věřící podobné stavy zažívají.

Víra není stav, není to ani majetek či výbava. K víře je třeba se vždy znovu rozhodovat a je k tomu jistě zapotřebí velké vnitřní síly. Být Evropanem však znamená být dědicem a pokračovatelem těch, kdo úzkost překonávali spolehnutím na to jediné spolehlivé, co „není, ale má být“. A tím je pravda (resp. „to pravé“).

S vírou neoddělitelně souvisí Bůh. Máte o něm nějakou konkrétní představu?

To je omyl, za nějž jsou spoluodpovědní křesťané, kteří ve své většině začali víru chápat úplně jinak, řecky. Zprvu jako jakýsi méněcenný a prozatímní druh poznání, později naopak jako vyšší poznání. Byli to řečtí filosofové, kteří vynalezli filosofii, ale také teologii (vědu o bohu či bozích). Křesťané se pak pokoušeli nějak si tuto disciplínu upravit a osvojit. Považuji za mimořádně důležité, že staří Izraelci jméno boží zásadně nevyslovovali a že místo toho četli „Pán“ (v kralickém

překlada „Hospodin“). Bohů je mnoho a všichni jsou falešní. Jediný pravý Bůh je Bůh pravdy (to cituji tzv. 3. Ezdráše). Místo falešných představ „boha“ mluvmé tedy raději o pravdě (Pravdě).

Ale většina z nás si „ho“ prostě potřebuje nějak představovat.

Kdysi si lidé uplácávali své bůžky z hlíny nebo je vyřezávali do dřeva. Někteří z nás si je chtějí alespoň uplácet z vlastního myšlení. To je další důkaz, že kouskem své bytosti jsme stále ještě nepřekonali zbytky svého primitivismu. Chceme bůžka, nějakou modlu, ne skutečného Boha, kterého „nikdo neviděl“.

Jistě máte mnoho zkušeností i s dogmaty, která přetrvávají v teologiích různých církví?

Horší než dogmata jsou předsudky, kterých je stále strašná spousta. Dogmata lze pochopit a objasnit, lze je i kritizovat a odmítat, ale s předsudky je to horší, protože nemají teoretickou, nýbrž jen ideologickou povahu. Filosofie je nejtvrdší nepřítelkyní každé ideologie a všech druhů předsudků. Pokud si s takovými předsudky a s ideologičností nedokáží poradit teologové (což dnes už nejsou „odborníci na Boha“), musí odpovědnost převzít filosofové – ale nemohou přicházet s kritikou pouze zvenčí. Je tedy velice zapotřebí křesťansky orientovaných filosofů.

Z našeho rozhovoru mám pocit, že kdyby člověk neustále přemýšlel o svém bytí tak jako vy, pak by si na světě mnoho štěstí neužil. A o to by přece mělo jít především – být šťastní a spokojení.

Podobně se mě zeptala studentka, když jsem na jedné přednášce mluvil o odpovědnosti každého z nás. „To přece nejde, to jsou jenom samé povinnosti, ale my přece chceme také být šťastní.“ A já jsem se tehdy snad až moc rozčilil: „Tak vy si myslíte, že jste na světě proto, abyste byla šťastná?! Ale jak pak může být někdo poctivě šťastný s vědomím, že tu dennodenně třeba v Africe umírají stovky děti hlady a žízní?!“ Být šťastný je nerozumná, hloupá touha. Život je velmi krátký na to, abychom si jenom užívali a cítili se šťastně. Musíme se naučit, že jsme na světě především pro druhé. Je možná někdy těžké o tom lidi přesvědčit, ale je to tak.

Martina Dvořáková